

САЯСИ ЭЛИТА ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ ТҮРЛЕРІ

Нурби Наризатұлы,

nurbiiii@mail.ru

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ «Саясаттану» кафедрасы, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Ғылыми жетекші – Габдулина Бағыш Ахметовна

Соңғы он жылдықтарда ғана «элита» термині ғылыми негізге ене бастады, әлеуметтану және саясаттануда кеңінен қолданылып, сонымен қатар оның шегінен тыс шығып, жалпыға ортақ бола бастады. Бұл термин латын тілінде «eligerе» және француздың «elite» сөзінен шыққан - ең жақсы, таңдалған, сұрыпталған дегенді білдіреді. 17 ғасырдан бастап ол жоғары сапалы тауарларды белгілеу үшін, содан кейін «таңдаулы адамдарды» да солай атау үшін қолданылған. Англияда 1823 жылғы Оксфорд сөздігінде айтылғандай, бұл термин иерархиялық қоғам жүйесіндегі жоғары әлеуметтік топтарға қолданыла бастады. Содан кейін тұжырымдама генетика, биология және басқа жаратылыстану ғылымдарында қолданыла бастады. Қоғамдық ғылымдарда «элита» термині ХІХ ғасырдың соңы мен ХХ ғасырдың басына дейін кең қолданылмады. (яғни Паретоның жұмыстары шыққанға дейін), ал АҚШ-та - біздің ғасырдың 30-жылдарына дейін.

Элитаның қоғамдық өмірдегі маңызы мен рөлі туралы алғашқы идеялар құлдар мен феодалдық қоғамдар аясында пайда болды.

Қоғамды жоғары және төменгі бөлікке бөлу қажеттілігін ежелгі қытай философы Конфуций (жоғары адамгершілік қасиеттеріне байланысты мемлекет басқаруға шақыратын «асыл адамдар» доктринасы), ежелгі ойшыл Платон (данагерлердің басқаруындағы иерархиялық таптық меншік теориясы) сияқты көрнекті саяси ойшылдар жазды, Н.Макиавелли (оның ақсүйектер мен халықтар арасындағы мәңгілік қақтығыс туралы идеясы), ағылшын тарихшысы Т.Карлайл (батырлар мен көрнекті тұлғалардың тарихтағы ерекше рөлі туралы ілім), неміс философы Ф. Ницше (моральдық нормалардан жоғары және оның еріксіз бейнеқосылғыларын іске асыратын мықты адам ілімі).

Саяси элитаның шығу себептері

- 1) Қоғамды кәсіби басқарудың қажеттілігі.
- 2) Адамдардың қабілеттері мен мүмкіндіктерінің теңсіздігі.
- 3) Элитаның жоғары әлеуметтік мәртебесі.
- 4) Халықтың көпшілігінің саяси енжарлығы.
- 5) Элитаның әрекеттерін толық бақылауды жүзеге асыра алмау.

Саяси элитаның сипаттамасы

- 1) Шағын, жеткілікті тәуелсіз әлеуметтік топ.
- 2) Жоғары әлеуметтік мәртебе.
- 3) Мемлекеттік және ақпараттық биліктің едәуір мөлшері.
- 4) Билікті жүзеге асыруға тікелей қатысу
- 5) Ұйымдастырушылық қабілеті мен таланты

Саяси элитаның функциялары

1) қоғам мүдделерін білдіретін жаңа идеялар тудыру арқылы саяси іс-қимыл бағдарламасын анықтау; әр кезеңде елдің даму тұжырымдамасын әзірлеу.

2) Әзірленген саяси бағытты тәжірибеде қолдану.

3) Қоғамның тұрақтылығы мен біртұтастығын нығайту, маңызды мәселелер бойынша келісімді қамтамасыз ету, жанжал жағдайларының алдын алу және шешу.

4) әр түрлі әлеуметтік топтарды біріктіретін мүдделерді, қажеттіліктерді, идеалдарды, құндылықтарды тиімді көрсету, білдіру және қорғау.

Саяси элита қорлардың, қауымдастықтардың, университеттердің және бұқаралық ақпарат құралдарының көмегімен елдің қоғамдық пікірін қалыптастырады және бақылайды. Мемлекеттік биліктің стратегиялық мақсаттарын әзірлеп, іске асыра отырып, олар қызметтің нысандары мен әдістері және қойылған мақсаттарға жету туралы шешімдер қабылдайды.

Демократиялық саяси режимнің іргелі сипаттамаларының бірі - саяси билік үшін күрестің бәсекеге қабілеттілігі мен бәсекелестік сипаты. Мұндай жағдайда саяси көшбасшының тұлғасы мен оның бейнесі ерекше мәнге ие болады.

Саяси элитаның классификациясы:

Өткен жарты ғасырда қоғамдық өмірдің әлеуметтік-экономикалық, технологиялық, ғылыми, білім беру, әлеуметтік-мәдени, идеологиялық, саяси және басқа салаларында күрт өзгерістер болды. Осыған байланысты, өсіп келе жатқан бірқатар елдерге еркін нарықты және саяси демократияны кеңейту, меншік пен биліктің таралуы, олардың қайнар көздерінің көбеюі мен плюрализациясы осыған тән болды.

Бұл тенденциялар, өз кезегінде, әлеуметтік дифференциацияны жеделдетуге және әлеуметтік мәртебе сатысында адамдардың көлденең және тік ұтқырлық мүмкіндіктерін кеңейтуге ықпал етті. Бұл процестер элита топтарының бұрын-соңды болмаған өсуіне және олардың сапалық құрамының өзгеруіне әкелді.

Кез келген **ұлттық элитаны** жалпы мүдделер, құндылықтар, көзқарастар және т.б. жиынтығы бар біртұтас жинақы субъект ретінде қабылдау мүмкін емес. Біріншіден, элиталар қызмет салаларына бөлінеді. Осы негізде экономикалық, саяси, ғылыми, білім беру, шығармашылық, ақпараттық және т.б. элиталарға бөлінеді. Бірақ біздің қарастыратын элита түрі - “саяси элита”. Сондықтан да біз басқа элиталар түріне жалпылама сипаттама ғана беріп өтеміз.

Экономикалық элитаның құрамына корпорациялардың, банктердің, сауда компанияларының, ірі корпорациялардың бас менеджерлерінің және т.б. иелік ететін ірі көшбасшылар кіреді.

«Олигархия» термині Қазақстанда ең жоғары экономикалық элитаны белгілеу үшін өте орнықты болып келеді, дегенмен оған нақты қандай мазмұн салынғанын анықтау өте қиын. Әдетте, олигархия деп үкіметпен тығыз байланысы бар ірі капиталды иеленетін бай адамдардың кішігірім тобы, ірі қаржылық және өнеркәсіптік құрылымдардың жетекшілері аталады.

Ғылыми және білім беру элитасы дегеніміз - ғылыми қоғамдастық пен білім беру жүйесінің жетекші өкілдерінің жиынтығы. Олардың рөлі ғылым мен техниканың дамуы, ғылыми-техникалық прогресс, өндірісте жаңа технологиялардың дамуы мен енгізілуі сияқты процестерге әсер ету деңгейімен анықталады. Сонымен қатар ол дүниетанымдық көзқарастарды, құндылық бағдарларын, адамдардың идеялары мен сенімдерін дамыту мен қалыптастыруда шешуші орын алады.

Шығармашылық элитаның құрамына қоғамда ұлттық сананың идеялық компоненттерін, идеялық және мәдени құндылықтарын, олардың ұрпақтан-ұрпаққа берілу формалары мен құралдарын құру және көбейту функцияларын орындайтын ең беделді және ықпалды өнер, мәдениет, дін, білім және т.б. қайраткерлері кіреді.

Ақпараттық элитаның құрамына журналистер, комментаторлар, радио және теледидар жетекшілері, публицисттер мен талдаушылар кіретін көшбасшылар және

жетекші БАҚ өкілдері кіреді, олар қоғамдық пікірді қалыптастырады және сол арқылы белгілі бір елдегі және жалпы әлемдегі саяси шындыққа айтарлықтай әсер етеді.

Бірақ біз үшін ең маңызды рөл алатын саяси элита, ол саяси ықпалға ие және билік институттары үшін көшбасшылықтың негізгі көзі болып табылатын әлеуметтік қабат деп түсініледі. Оның негізін биліктің функциялары мен өкілеттіктері бар, саяси бағдарламаларды әзірлеуге және іске асыруға және әлеуметтік даму стратегиясын әзірлеуге қатысуға кәсіби дайындалған жоғары деңгейдегі кәсіби саясаткерлерден және жоғары мемлекеттік қызметшілерден тұрады.

Бұл, әдетте, мемлекет және саяси қайраткерлердің, жоғарғы және аймақтық деңгейдегі шенеуніктердің үйлесімі. Көп жағдайда, олар үкіметтің әртүрлі деңгейлерінде маңызды шешімдер қабылдауға өкілетті. Олардың қатарына саяси партиялардың, ұйымдардың, қауымдастықтардың, одақтардың көшбасшылары мен белсенді мүшелері, түрлі қоғамдық-саяси қозғалыстар, саяси бағытталған бұқаралық ақпарат құралдарының жетекшілері мен жетекші журналистері кіреді.

Бұл элита қабатын белгілеу үшін «жоғарыдағы билеушілер», «билеуші қабат» және «билеуші топтар» терминдері де қолданылады. Әдетте, осы топқа жататын адамдардың қолында үлкен материалдық ресурстар, техникалық және ұйымдастырушылық құралдар, бұқаралық ақпарат құралдары, билік және ақпараттық ресурстар болады.

Саяси элитаның құрамына - қабылданатын шешімдерді идеологиялық және ақпараттық қолдау, қоғамдық өмірдің әр түрлі салаларындағы мемлекеттік саясатты негіздеу немесе сынға алатын жетекшілер, саяси бағыттағы БАҚ жетекшілері мен жетекші журналистері де кіреді.

Саяси элита - бұл өз қолында мемлекет пен ақпараттық қуаттың едәуір бөлігін шоғырландыратын, жоғары әлеуметтік мәртебесі мен интеллектімен ерекшеленетін салыстырмалы түрде аз әлеуметтік топ. Ол әртүрлі әлеуметтік топтардың мүдделерінің интеграциялануын, бағынуын және саяси жағдайында көрініс табуды қамтамасыз етеді және саяси идеялардың жүзеге асу механизмін жасайды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Жиро Т. Политология /пер. с польск. – Х.: Изд-во Гуманитарный центр. 2006. - С. 131–165.
2. Политология. Учеб. пособие для вузов / Под ред. Н. Сазонова – Х.: 2001. –С. 511–540.
3. Политология: Наука о политике / Под общ. ред. В. Андрущенко. – К – Х. – 1997. – С. 450–473.
4. Политология. Учебн. пособие для студентов технических вузов. – СПб.: Бизнес-Пресс. – 1998. Гл. XI.
5. Пугачов В., Соловьев А. Введение в политологию: Учеб. для вузов